

MƏHƏMMƏD FÜZULİNİN “SU” QƏSİDƏSİNDƏ İSLAM PEYĞƏMBƏRİNƏ DƏRİN MƏHƏBBƏTİN İFADƏSİ

Minarə PAŞAYEVA,

*Şirvan şəhər 13Nəli tam orta məktəbin
Azərbaycan dili və ədəbiyyat müəllimi,
“Təhsildə inkişaf və innovasiyalar üzrə”
III qrant müsabiqəsinin qalibi,
mp_13@mail.ru*

AÇAR SÖZLƏR: *qəsidə, “Su” qəsidəsi, Məhəmməd Füzuli, İslam Peyğəmbəri.*

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: *касыда, “касыда су (вода)”, Мухаммед Физули, пророк ислама.*

KEY WORDS: *qasida, Qasida of Water, Muhammad Fuzuli, the prophet of Islam.*

“Qəm karvanı” və “zülmətdə nur” [1] olan Füzuli təkcə Azərbaycan ədəbiyyatının deyil, bütün türk dünyasının söz xiridarı, misilsiz klassikidir. Zamanların sınağından uğurla çıxmış Füzuli şeiri, Füzuli sözü hikmətdir, fəzilətdir; mövlanə Füzulinin şair qəlbinin çırıntıları, Məcnunun nakam eşqinin göz yaşları, hüquqsuz Leylinin səssiz, pıçıltılı hıçqırtılarıdır.

Özünü məhəbbət şairi adlandıraraq:

Məndən, Füzuli, istəmə əşari-mədhü zəm,

Mən aşiqəm, həmişə sözüüm aşiqanədir” -

desə də, klassik şeirin əsas janrlarında şeir və poemalar yaratmaqla yanaşı, “mədh və zəm” xarakterli əsərlər - qəsidələr də yazmışdır.

Qəsidə Şərqdə çox geniş yayılmış lirik şeir formalarından biridir. Ərəb sözü olan “qəsidə” tərcümədə “böyük bir şəxsi və ya hadisəni mədh və tərif edən, adətən, təntənəli, uzun lirik şeir” kimi izah edilir [2, s.488]. “Xəbər və ya məktub aparıb gətirən adam” mənasını verən “qasid” sözü ilə eyniköklüdür [2, s.447].

Ərəb filoloqu, şeirşünas Tələbin (815-904) “Qəvaidəş-şeyr” (“Şeyr qanun-qaydaları”) əsərində deyildiyi kimi, qədim ərəb poeziyasının əsas mənzum forması olan qəsidə quruluş və məzmun *nisbətinə* (kursiv mənimdir-M.P.) görə üç hissəyə bölünürdü:

I. giriş (nəsb);

II. səhra səyahətinin təsviri (rahib);

III. məhdən ibarət sonluq (madih) [3, s.41].

Ərəb və fars sözləri lüğətində isə “qəsidə” kəlməsi “*bir hadisəni və ya onun qəhrəmanını mədh edən mənzumə*” kimi səciyyələndirilir, onun “*qəsidei-qərra*” (gözəl qəsidə, bədii cəhətdən yaxşı yazılmış qəsidə) və “*qəsidei-tarixi*” (tarixi qəsidə) kimi növləri xatırladılır [4, s.385].

Məzmununa görə qəsidələrin *fəxriyyə, minacat, nət, mədhiyyə* və s. növləri də var; **fəxriyyə** - şairin özünü tərif, **minacat** - Allahın tərif, **nət** - peyğəmbərin tərif, **mədhiyyə** - tərifnamədir.

Klassik Şərq şeirinin əsas janrlarında sənət nümunələri yaratmış Füzuli hər bir janra müraciət edərkən öz məqsədini, janrın xüsusiyyətlərini dərinlən açıqlamaqla fikirlərini aydın şəkildə əsaslandırılmışdır. Qəzəl janrına müraciətinin əsas səbəbini

*Qəzəl de ki, məşhuri-dövrən ola,
Oxumaq da, yazmaq da asan ola!*

fikri ilə ifadə edən Füzuli qəsidələrinə yazdığı dibaçədə (müqəddimə) janrın üstünlüklərini, bu janra müraciətinin səbəblərini geniş şəkildə izah etmişdir. O, qəsidə janrına daha yüksək qiymət verərək bu janrı özü üçün, ilk növbədə, mənalı söz demək, dəyərli fikir söyləmək üçün hünər meydanı kimi dəyərləndirmişdir. Çünki qəsidə həm bütövlükdə, həm də ayrı-ayrı misralarda sərbəst, müstəqil fikir, hikmət xəzinəsidir.

Füzuli qəsidələrinə dibaçə yazmaqda məqsədinin müxtəlif dillərdə qələmə aldığı qəsidələrini bir yerə toplayaraq gələcək nəsillərə ötürmək olduğunu belə ifadə edir: *“Bu müqəddiməni tərtib etməkdə və bu sözləri yazmaqda məqsəd budur ki, bu lətif fənn və qiymətli sənətlə məşğul olduğum zaman müxtəlif illərdə, həm də müxtəlif dillərdə bir neçə qəsidə, tövhid, nət, mənqəbat və padşahlara mədh yazmışdım, Allahın köməyi ilə bunların çoxu məşhur olmuşdu. Bir çoxu qayğısızlıq nəticəsində ortadan çıxmış və bəziləri isə namünasib olduqlarından gizləndə, pərdədə qalmışdı.*

Bu qəflətdən oyanıb belə məsləhət gördüm ki, pərişan olan bu dediklərimin qalanını bir yerə cəm edim. Bu dövrədən sitəm görmüşləri bir yerə toplayım ki, zayə olmaq təhlükəsindən qurtarıb məşhur və müəyyən olsunlar. Madam ki qəsidə nəzmin yaxşı növüdür, heyfdir ki, fəvt olub gələcək nəsillərə zövq verməsinlər” [5, s.18].

Qəsidə janrına xüsusi məhəbbətlə müraciət edən Füzuli üç dildə: türk, fars və ərəb dillərində mükəmməl qəsidələr yaradaraq onları toplu halında bir yerə cəmləyə bilmişdir.

Klassik şeirin əksər janrlarına müraciət etsə də, şair qəsidə janrını daha yüksək tutmuş, məsnəvi və qəzəl üsulunun ifrat və səhlənkarlıq nəticəsində “dad və ləzzətini itirdiyi” qənaətinə gəlmiş, yalnız qəsidəni həqiqi sənət kimi dəyərləndirmişdir:

*Məsnəvi üsulu, qəzəl sənəti
Qazanmış olsa da aləmdə şöhrət,
Lakin bir eybi var: ifratla, təfrit,
Nə onda dad qoymuş, nə bunda ləzzət.
Təkcə qəsidədir hər xeyir işdə
Cilvələr saçaraq sayılır sənət* [5, s.18]

Şair qəsidə janrının daha böyük imkanlara malik olduğuna diqqət çəkərək demişdir: *“Həqiqətdə qəsidə mübhəm ifadələr meydanı və mətin mənalar məkanıdır. Onun sətirlərinin səfləri padşahlara xütbə mənbəridir”* [5, s.18].

Dibaçəni “fəsaht əhlinə” və “bəlağət sahiblərinə” müraciətlə bitirən şair onları qəsidə zövqündən faydalanmağa, ona layiq olan qiyməti verməyə çağırılmışdır: *“Qəsidə zövqündən binəsib olanların varlığını ağıl yox hesab edir. Kərəmli fəsaht əhlindən və mərhəmətli bəlağət sahiblərindən təvəqqe edirəm ki, bu qiymətsiz daş qırıqlarına və dəyərsiz dağıntıq muncuqlara nəzər saldıqda, onun nöqsanlarını bağışlasınlar. Buradakı yaxşı cəhətləri öz zamanələrinin şərəfi kimi qiymətləndirsinlər. Əgər xətalari islah etməsələr, yersiz etiraz da etməsinlər”* [5, s.18].

Füzuli qəsidələri ali varlıq olan insana, onu zinətləndirən sözə verilən çox yüksək qiymət,

dəyərdir. Bu həqiqəti şair belə etiraf edir: *“Elə ki, mən aşyanın keyfiyyətini təhqiq üçün fərasət gözümü açdım, hikmət əsərlərinin tamaşası çölünə təfəkkür qədəmi qoydum; aləm sədəfində insandan qiymətli bir gövhər görmədim və insan gövhərində isə sözdən şərəfli cövhər tapmadım”* [5, s.15-16].

Füzulinin qəsidə yaradıcılığında “Su” rədifli qəsidəsi özünün dərin fəlsəfi məzmununu, bədii sözün qüdrəti, ilahi eşqin silqəti, məcazlar sisteminin mükəmməlliyi baxımından xüsusi yer tutur. Rədifli “su” olduğu üçün bu şəkildə adlandırılır. Füzuli bu qəsidəni İslam peyğəmbəri Məhəmmədi öymək üçün yazmışdır. Burada su rəmzdür -hökmətlərin təməl nöqtəsidir; belə ki, burada şair bütün deyimlərini suyun xüsusiyyətlərinə bağlayır.

Bu qəsidə əruz vəzninin rəməl bəhrinin “fAilAtün fAilAtün fAilAtün fAilün” qəlibində yazılmışdır. “Rəməl” sözü tərcümədə “ləngərlənmək, dalğalanmaq, ağır-ağır, yəni ləngərlənə-ləngərlənə yerimək” mənasını verir. Bu bəhrədə yazılan şeirlərdə bir əzəmət, vüqar, dalğalılıq özünü göstərir [6, s.60-61].

Şair bu məşhur qəsidəsində təbiətin möcüzəsi olan suyun fəlsəfi mahiyyətini açır, suyun bədii obrazını yaradır. Digər klassiklər kimi, Füzuli də təbiət elmlərinin bilicisidir. Görünür, o da təbiətin möcüzəsi olan suyun canlı olduğunu qəbul edir. Yanan (hidrogen) və yandıran (oksigen) maddələrin birləşməsindən əmələ gələn su odu söndürür. Folklorlarda qəhrəmanlar yuxularını suya danışır, su ilə dərdləşirlər. Bütün canlılar başlanğıcını sudan götürür və s.

Füzulinin “su” anlayışı olduqca genişdir; o, həm cansız maddi aləmdir, həm də möcüzələr yaradan canlı materiyadır, bədii-romantik obrazdır. Hələ qədim dövrlərdən suya qəribə münasibət vardır: insan yuxusunu suya danışır, su ilə dərdləşir. Elm suyun yaddaşı olduğunu sübut etməkdədir. Makedoniyalı İskəndərin dəlləyi suya sirrini danışır, həmin suda göyərən qamışlar bu sirri aləmə yayır: “İskəndərin buynuzu var, buynuzu...”

“Kitabi-Dədə Qorqud” dastanlarında evi yağmalanmış, ailəsi əsir alınmış Qazan xan *“Su Haqq didarın görmüşdür, bən bu su ilə xəbərləşəyim”*, - deyə suya müraciət edir:

*Çağnam-çağnam qayalardan çıxan su,
Ağac kəmiləri oynadan su,
...Qızıl dəvələr gəlib keçdiyi su,
Ağ qoyunlar gəlib çevrəsində yatdığı su,
Ordumun xəbərin bilirmisən, degil mana!
Qara başım qurban olsun, suyum, sana! – dedi* [7, s.41].

Füzulinin su obrazı romantik silqətə malikdir; o, atəşləri söndürən sudur, qəlblərə axan göz yaşdır, təşnələrə dərman olan həyat mənbəyidir. Ancaq Füzulinin qəhrəmanı eşq atəşindən elə yanır ki, alovları ram edən su onu söndürməkdə acizdir, çünki bu eşq ilahi eşqdır, onu su ilə söndürmək müşkül işdir:

*Saçma, ey göz, əşkdən könlümdəki odlara su
Kim, bu dəklü tutuşan odlara qılmaz çarə su.*

Təbiətdə suyun dövrünə bədii don geyindirən şair suyu göy qübbəsinin mavi rəngi ilə müqayisə edir, maraqlı mübaliğə yaradaraq göy qübbəsinin göz yaşları ilə örtüldüyü qənaətinə gəlir:

*Abgüundur günbədi-dəvvar rəngi, bilməzəm,
Ya mühit olmuş gözümdən günbədi-dəvvarə su.*

Qəsidəni məzmunca iki hissəyə bölmək olar. 16-cı beytə qədər su aşiq iztirablarının şahidi və iştirakçısıdır. Buradakı beytlərdə su göz yaşdır, gözə gələn qara sudur:

*Oxşada bilməz qübarini mühərrir xəttinə,
Xamətək baxmaqdan ensə gözlərinə qarə su.*

Bu təbiət möcüzəsi xəstəyə şəfədir, qaranlıq gecədə onun ümidi, arzusudur:

*Qəm günü etmə dili-bimardən tiğın diriğ,
Xeyirdir vermək qaranqu gecədə bimarə su.*

Su aşiqdir, su rəqibdir:..

*Rövzeyi-kuyinə hər dəm durmayıb eylər güzar,
Aşiq olmuş qaliba, ol sərvi-xoşraftarə su.*

*Su yolun ol kuydən topraq olub dutsam gərək,
Çün rəqibimdir, dəxi ol kuyə qoymam varə su.*

13-cü beyt istihalələrin ifadəsidir. Belə bir fəlsəfi fikir mövcuddur ki, insan torpaqdan yaranıb öləndə də torpağa çevrilir. Bu fikir Məhsəti Gəncəvinin məşhur rübaisində belə ifadə olunur:

*Dün kaşı kuzəmi daşlara çaldım,
Sərxoşdum, bilmədim, əlimdən saldım.*

*Kuzə dilə gəlib dedi ki, mən də
Sənin kimi idim, bu günə qaldım*

Bu beytdə şair dostlarına müraciətlə deyir ki, onun əlini öpmək arzusu ilə ölsəm, torpağımdan kuzə düzəldib onunla yarə su verin:

*Dəstbusi arizusindən gər ölsəm, dustlər,
Kuzə eylin torpağım, sunun onunla yarə su.*

14-cü beytdə su yalvaran insan obrazına çevrilir:

*Sərv sərgəşlik qılır qümri niyazından, məgər
Damənin duta, əyağınə düşə, yalvarə su.*

Sonrakı beytlərin təhlili bu qəsidənin dini mövzuda yazıldığını təsdiqləyir. Mövlanə Füzulinin “Su” qəsidəsinin fəlsəfi mahiyyəti suyun təmizlik, paklıq timsalı olduğunu göstərməkdir. Burada Kərbəla müsibətinə də işarə var, çünki bu hadisə bəşər övladının su ilə imtahana çəkilməsidir. 28-ci beytdə ilahi nemət olan suyun göylərdən enməsinə işarə edilir:

*Çəşməyi-xurşiddən hər dəm zülali-feyz enər,
Hacət olsa, mərəqədin təcdid edər memarə su.*

Suyun göylərdən enməsi və endirilməsi Qurani-Kərimdə də keçir. Bu fikir müxtəlif forma və məzmununda ifadə edilsə də, mahiyyət eynidir - müqəddəs nemət olan su həyat mənbəyi kimi göylərdən endirilib:

“Göydən su (yağış) endirən Odur..” [8, “Ənam”, 99];

“Göydən sizin üçün yağmur endirən Odur..” [8, “Nəhl”, 10];

“Allah göydən bir yağış endirər, onunla yer üzünü öldükdən (quruduqdan) sonra dirildər..” [8, “Nəhl”, 65] və s. [8; 9, s.33-34]

Qəsidənin təhlili göstərir ki, rəmzlərlə zəngin olan bu qəsidəni Füzuli İslam peyğəmbəri Həzrət Məhəmmədi (s) öymək məqsədilə yazmışdır. Şairin ərəbcə qəsidələrini araşdıran məşhur şərqşünas Y.E.Bertels də qəsidələrin dini məzmun daşdığını vurğulayaraq yazır:

“Məzmununa görə bütün on bir qəsidə (ərəbcə qəsidələr nəzərdə tutulur-M.P.) eyni bir tipə aid olub Məhəmməd və ya imam Əlinin mədhiyyə, tərifinə (nə`t) həsr olunub. Bununla belə, bu qəsidələrdən heç biri birbaşa mədhiyyə ilə başlamır; əksinə, müqayisədə tərif, öymə çox az yer tutur, əsas diqqət girişə-nəşibə yönəlib” [10, s.507].

Bu xüsusiyyətlər “Su” qəsidəsində də, əsasən, öz əksini tapır. Qəsidənin 26-30-cu beytlərində şair “**Ey Allahın sevimlisi! Ey insanların ən xeyirlisi!**, - deyər Məhəmməd peyğəmbərə müraciət edir, onu Merac gecəsində (Məhəmməd peyğəmbərin göyə getməsi və Allahla danışması) ulduzlu kəhkəşana səhər şəhi kimi su səpmiş kəramət dənizi adlandırır, ulduzlu səmanı şəh damcılarına bənzədir:

*Ya Həbibullah! Ya Xeyrəl-bəşər! Müştəqinəm,
Eylə kim, ləbtəşnələr yanıb dilər həmvarə su.
Sənsən ol bəhri-kəramət kim, şəbi-meracdə,
Şəbnəmi-feyzin yetirmiş sabitü səyyarə su.*

Qəsidənin son iki beytində qiyamət günündən bəhs edilir. Məzmunca bir-birini tamamlayan bu beytlərdə qiyamət günündə qəflət yuxusundan oyanaraq vüsali üçün göz yaşı tökdüyü Peyğəmbərin (s) gözəl camalını görməyə susamış şair bu ilahi arzusunun məhşər günü həyata keçəcəyinə ümid edir:

*Xabi-qəflətdə olan, bidar olanda ruzi-həşr,
Əşki-həsrətdən dolanda didəyi bidarə su.
Umduğum oldur ki, məhrum olmayam didardən,
Çəşməyi vəslin verə, bu təşneyi-didarə su.*

“Su” Füzuli yaradıcılığında qəsidə janrının ən gözəl, mükəmməl nümunəsi, Füzuli sözünün, Füzuli hikmətinin ən zərif, ən qiymətli incisidir. Şair etiraf edir ki, məhz Peyğəmbəri (s) öydüyü üçün onun sözləri yağış buludundan düşən su damlası kimi saf, parlaq, qiymətli inci olmuşdur:

*Yumni-nətindən gühər olmuş Füzulu sözləri,
Əbri-nisandan dönən tək lö-löi-şəhvarə su.*

Füzuli söz sərrafıdır, sözdən məharətlə istifadə edən misilsiz sənətkardır. O, sözə ehtiyatla yanaşır, sözü məharətlə seçir, cilalayır, mənalandırır, yeni don geydirir:

*Söz mənadan asılıdır, mənə sözdən hər zaman,
Bir-birindən asılıdır necə ki, cism ilə can [11, s.5] -*

deyən Füzuli “Su” qəsidəsində “su” məfhumunu bədii sözün meyarına çevirir, müxtəlif mənaları “su” sözündə birləşdirərək, mükəmməl sənət nümunəsi yaradır.

Nəticə etibarilə deyə bilərik ki, Füzuli qəsidələrinin müqəddiməsində yazdıqlarına sadıq qalmış, qəsidə janrını da Füzuli zirvəsinə qaldırmışdır.

Qeyd: “Su” qəsidəsindən verilən nümunələr Məhəmməd Füzuli, “Əsərləri”, IV cild, “Şərq-Qərb” nəşriyyatı, Bakı, 2005 nəşrindən götürülmüşdür (səh. 30-33).

ƏDƏBİYYAT

1. Fuad Qasımzadə. "Qəm karvanı", yaxud zülmətdə nur. Bakı: Azərnəşr, 1968.
2. Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti. I cild. Bakı: Azərb.SSR EA nəşriyyatı, 1966.
3. Ədəbiyyatşünaslıq terminləri lüğəti. Bakı: "Maarif" nəşriyyatı, 1978.
4. Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi. I cild. Bakı: Azərb.SSR EA nəşriyyatı, 1960.
5. Məhəmməd Füzuli. Əsərləri. IV cild. Bakı: "Şərq-Qərb" nəşriyyatı, 2005.
6. Ş.A.Mikayılov. Ədəbiyyat nəzəriyyəsi. VIII-X siniflər üçün dərs vəsaiti. Bakı: "Maarif" nəşriyyatı, 1988.
7. Kitabı-Dədə Qorqud əsil və sadələşdirilmiş mətnlər. Bakı: "Öndər" nəşriyyatı, 2004.
8. Qurani-Kərim (Azərbaycan dilinə tərcüməsi ilə). Ərəb dilindən tərcümə edənlər: Məmməd həsən Qəni oğlu, Tariyel Bilal oğlu. Bakı: Göytürk, 2000.
9. Kur'an-i Kerim Meali. Ankara: 2008.
10. Э.Бертельс. Избранное труды "Низами и Физули". Москва: 1962.
11. Məhəmməd Füzuli. Əsərləri. III cild. Bakı: Azərb.SSR EA nəşriyyatı, 1958.
12. Ə.Səfərli, X.Yusifov. Qədim və orta əsrlər Azərbaycan ədəbiyyatı. Bakı: "Maarif" nəşriyyatı, 1982.
13. Həmid Araslı. Böyük Azərbaycan şairi Füzuli. Bakı: 1958.
14. Məhəmməd Füzuli, Əsərləri, IV cild, Bakı: "Şərq-Qərb" nəşriyyatı, 2005.

Минара Пашаева
**ОПИСАНИЕ ПРОРОКА ИСЛАМА И ВЫРАЖЕНИЕ
 ГЛУБОКОЙ ЛЮБВИ К НЕМ В КАСЫДЕ «СУ» («Вода»)
 МУХАММЕДА ФИЗУЛИ**

РЕЗЮМЕ

В статье исследуется значение жанра касыда в творчестве классика азербайджанской литературы Мухаммеда Физули, творчество касыда поэта и художественно-философская сущность знаменитого касыда «СУ» («Вода») в этом контексте.

В статье на примерах анализируется художественно философская сущность слова «вода», акцентируется внимание на роли понятия «вода» в глубинных пластах нашей литературы-фольклора. В анализе автор обращает внимание на выражение поетом глубокой любви к Пророку Мухаммеду (с.г.в.) желание поэта встретиться с ним в Судный день.

Minara Pashaeva
**EXPRESSION OF DEEP LOVE TO THE PROPHET OF ISLAM
 IN THE QASIDA OF WATER BY MUHAMMAD FUZULI**

SUMMARY

The article examines the significance of the qasida genre in the works of the classic of Azerbaijani literature Muhammad Fuzuli, qasida poems of the poet and artistic and philosophical points of the famous qasida of Water in this context.

The article analyzes the artistic philosophical essence of the word «water» using examples, focuses on the role of the concept «water» in the deep layers of our literature-folklore. In the analysis, the author draws attention to the expression of the poet's deep love for the Prophet Muhammad (s), the poet's desire to meet him on the Day of Judgment.